TOT DIENEN GEROEPEN Rede van mr. W. Aantjes

Dat op deze eerste Conventsvergadering na de verkiezingen zowel de partijvoorzitter als de fractievoorzitter moeten ontbreken, is ook voor onze fractie een grote teleurstelling. Beiden hebben immers in belangrijke mate persoonlijk bijgedragen tot de voor onze partij zo verheugende uitslag.

Ik doe aan het z.g. Zijlstra-effect, aan de inzet van zovelen en vooral van de jongeren, en aan de waarde van ons program van actie niets af. Maar een groot deel van het succes komt zeker voor rekening van het feit, dat de heer Biesheuvel onze lijstaanvoerder was, en van de wijze, waarop hij naarmate de verkiezingsdag naderde in toenmende mate de kiezers wist te boeien, waarbij ik in het bijzonder denk aan het grote T,V,-debat. Tot dit alles heeft echter evenzeer bijgedragen, dat onze partij in de afgelopen jaren weer een „aansprekelijke" partij kon worden. Het is in grote mate de verdienste van de heer Berghuis, dat onze partij niet in gezapigheid is teruggevallen, maar ook in de ogen van de kiezer een springlevende partij is gebleven, die ernst maakt met de vraagstukken van de moderne tijd.

Voor ons als fractie is het echter met name de gedwongen afwezigheid van de heer Biesheuvel, die wij betreuren. Bij de werkzaamheden, waarvan vandaag statutair verslag wordt uitgebracht, heeft hij leiding gegeven en is hij nauwer betrokken geweest dan wie anders ook uit onze kring. De voorzitter van onze Tweede Kamerfractie is immers de leider van de anti revolutionaire politiek. Dat gaat niet op een tijdelijke vervanger over.

Beginnend met de formatie wil ik allereerst iets zeggen over de partijen, waarop het kabinet-De Jong, dat met onze instemming tot stand is gekomen, steunt.

Voor de verkiezingen is zowel door de Partij van de Arbeid als door de V.V.D. (daarin waren zij het zeer eens) getracht de suggestie te wekken, dat de enige reële keus zou zijn een keuze tussen deze beide partijen. Het bestaan alleen al van christelijke partijen zou een onzuiver element in de keuzemogelijkheid brengen.

De daardoor ontstane onduidelijkheid zou echter in belangrijke mate

kunnen worden weggenomen, als de christelijke partijen althans vóór de verkiezingen zich zouden uitspreken voor

samenwerking met hetzij de V.V.D. hetzij de P.v.d.A. Zowel het bestaan van christelijke partijen als hun weigering vooraf deze keus te maken, zouden de kiezers een duidelijke keus eigenlijk onmogelijk maken. En zij zetten deze stellingname nog kracht bij door een eventuele samenwerking met elkaar bij voorbaat uit te sluiten.

Partnerkeuze

Dit alternatief nu hebben wij afgewezen. Of dat nu uit de mond van de heer Berghuis of van de heer Biesheuvel of van de heer Roolvink kwam. daarover was volstrekte eenstemmigheid. Wij maken niet de keus, die anderen ons trachten op te dringen. Wij maken onze eigen keus. Wij vragen het vertrouwen van de kiezers niet voor onze voorkeur voor een bepaalde partner, maar voor ons eigen program en voor de principiële uitgangspunten die ons daarbij leiden. En bij de kabinetsformatie zal niet de partner, maar het program beslissend zijn voor onze deelneming. Niet de partner zal onze programkeuze bepalen, maar het program zal onze partnerkeuze bepalen.

Dat is voor de verkiezingen onze heel duidelijke stellingname geweest. En dat heeft ieder ook geweten. Natuurlijk staat het ieder vrij zijn mening te hebben over het resultaat van de formatie, maar niemand kan in redelijkheid betwisten, dat wij daarbij niet zouden hebben gehandeld overeenkomstig een gedragslijn, zoals wij die vóór de verkiezingen hebben aangegeven.

De procedure, die dr. Zijlstra als informateur heeft gevolgd, is geheel daarmee in overeenstemming, en in die procedure hebben wij ons loyaal gevoegd. Hadden wij dat niet gedaan, dan zouden wij ons standpunt van voor de verkiezingen eerst recht hebben verloochend. Het werd door ons zeer betreurd, dat de heer Den Uyl in zijn antwoord aan de informateur zich slechts tot reëel overleg over een regeringsprogram bereid verklaarde, indien eerst gekozen zou zijn voor een combinatie met de P.v.d.A. Wij betreuren dat, omdat wij van oordeel waren, dat geen enkele nationale groepering, die daarvoor in aanmerking komt, op voorhand mag worden uitgesloten van het leveren van een bijdrage tot de gemeenschappelijke nationale in-

spanning. Wij betreuren dat echter vooral omdat door de houding van de P.v.d.A. niet slechts de mate van

overeenstemming over het te voeren beleid, maar tevens de zelfuitsluiting bij voorbaat van de P.v.d.A. mede bepalend werd voor de regeringscombinatie. Dat nu was onbevredigend en teleurstellend en de heer Biesheuvel heeft dat in zijn tweede brief aan de informateur ook met zoveel woorden tot uitdrukking gebracht.

In de motieven van de P.v.d.A., met name in de vraag in hoeverre zij de oppositie gewenst en gezocht heeft vanwege haar interne situatie, zullen wij ons maar niet al te zeer verdiepen. Dr. Zijlstra en wij met hem heben het antwoord van de heer Den Uyl serieus genomen, en mij dunkt dat hij daarop ook recht had.

Door het zichzelf uitsluiten van de P.v.d.A. werden de besprekingen alleen maar bemoeilijkt. Voor de verwezenlijking van desiderata, waarvoor het verkiezingsprogram van de P.v.d.A. voor ons aanknopingspunten bood, moesten wij nu in het overleg de steun van deze groepering missen. Dat betekende vanzelfsprekend niet, dat wij van zulke desiderata zouden hebben afgezien. De gepubliceerde correspondentie tussen de informateur en onze fractievoorzitter legt daar een duidelijke getuigenis van af. Mede daardoor zijn voor ons essentiële punten alsnog of duidelijker in het uiteindelijke regeringsprogram terechtgekomen. Ik wijs op de zorg voor de positie van de sociaal- economisch zwakken, op de door ons van beslissende betekenis geachte versterking van de arbeidsrechtelijke positie van de werknemer in en ten opzichte van de onderneming, en op de aandacht voor de ontwikkelingshulp.

Het uiteindelijke resultaat, zowel wat combinatie als wat program betreft, was voor ons geen aanleiding om onze medewerking aan de tot standkoming van het kabinet-De Jong te onthouden. Ik deel dan ook de conclusie van de voorzitter van de Arjos, de heer De Boer, in „Op Wiek” van mei j.1., dat er geen reden is het kabinet-De Jong op voorhand het vertrouwen te ontzeggen. Uiteraard zullen wij nauwlettend volgen, of de daden van het kabinet dit vertrouwen ook zullen rechtvaardigen.

Prioriteiten

De stelling, dat een combinatie met de P.v.d.A. of met de V.V.D. op

zichzelf al bepalend is voor een vooruitstrevend of conservatief karakter van het beleid, vindt in het program van dit kabinet

geen steun. Deze stelling is mijns inziens trouwens ook niet houdbaar in het licht van de geschiedenis van de laatste vijftien jaar.

In de jaren tot 1959 zijn geweldige vorderingen gemaakt op het gebied van de sociale voorzieningen. Anderzijds kan men zich niet aan de indruk onttrekken, dat in die periode de groei van de welvaart is onderschat en dat op grond van de vroegere conjuncturele ervaringen teveel is uitgegaan van de gedachte, dat er spoedig een einde aan de hoogconjunctuur zou komen en dat dan de tijd gekomen zou zijn op grote schaal openbare-werkenbeleid te gaan voeren. Dat heeft geleid tot een betrekkelijk terughoudend beleid inzake de grote investeringssectoren zoals de woningbouw, de wegenaanleg, de recreatie enz. Geleidelijk is ten aanzien van het beleid een heroriëntatie opgetreden.

De jaren 1959 tot 1963 geven dan ook een snellere dan proportionele toeneming van de uitgaven te zien voor onderwijs, verkeer en waterstaat. In 1963 kreeg de woningbouw de hoogste prioriteit. In 1964 werd het wegenfonds ingesteld ten behoeve van een snellere uitbreiding van het rijkswegennet. Sinds 1965 werd de toekomstvisie ten aanzien van een aantal noodzakelijke voorzieningen (samengevat in de bekende trits: onderwijs, onderweg, onderdak) centraal gesteld. Het nu opgetreden kabinet stelt de prioriteit voor de ontwikkelingshulp. Ik wijs er daarbij op, dat al de andere zaken die ik noemde prioriteiten voor onszelf inhielden, terwijl thans voor het eerst aan de ander prioriteit wordt toegekend.

Ik herhaal, dat de daden van beleid, die tot nu toe nog slechts meer incidentele reacties op actuele gebeurtenissen zijn geweest maar die vooral na Prinsjesdag-1967 zullen moet blijken, het aanvankelijke vertrouwen zullen moeten waarmaken.

Continuïteit

Als we de lijn van de laatste vijftien jaren nagaan, zien we veel meer continuïteit dan ingrijpende verschillen. Op grond daarvan kan men heel goed de stelling verdedigen, dat niet de V.V.D. of de P.v.d.A. of de samenwerking der christelijke partijen met één van beide het be

leid allereerst bepaalt, maar dat het juist de christelijke partijen geweest zijn, die allereerst het beleid bepaalden en zich

daarbij de steun verzekerden hetzij van de V.V.D. hetzij van de P.v.d.A.
Ik zeg dit niet vanuit een zekere zelfvoldaanheid. Wat dat betreft is onze partij gelukkig grondig in beweging geraakt. Gelukkig, want voor een christelijke partij is er geen grotere bedreiging dan verstarring, conformisme en het gezapig vrede hebben met het bestaande. Maar in het licht van de rol, die zij feitelijk in het beleid spelen, legt dat wel temeer accent op de verantwoordelijkheid juist van die partijen.
Veel meer nog echter rust op hen die verantwoordelijkheid vanwege de pretentie, waarmee zij in de politiek werkzaam zijn. Evangelische politiek en vrede hebben met het bestaande is een innerlijke tegenstrijdigheid.
Christelijke politiek
De synode van de Hervormde Kerk heeft in haar geschrift over de politieke verantwoordelijkheid der kerk het Koninkrijk Gods als het centrale woord uit de bijbelse verkondiging als geen ander woord geschikt genoemd om leiding te geven aan onze gedachten over de politiek. Het is juist die gedachte van het Koninkrijk Gods die de drijfveer is van de christelijke partijvorming. Dr. Bruins Slot heeft daarop nog eens weer gewezen in een T.V.-gesprek kort voor de verkiezingen, en ook dr. Berghuis baseerde in zijn toespraak op het Volkskrant- congres hierop zijn verdediging van de christelijke partijformatie. Het wenkend perspectief van de christen is een ander rijk, een rijk, waarin gerechtigheid heerst. Christelijke politiek moet gekenmerkt zijn niet alleen door dankbaarheid voor wat bereikt werd maar vooral door onvrede met het bestaande en door een voortdurende worsteling de gerechtigheid van het komende rijk nu reeds gestalte te geven. Niet de welgedaanheid der verzadiging, maar de honger en dorst naar de gerechtigheid zijn wezenlijk voor een evangelische politiek. Waar de christelijke politiek deze gedrevenheid verliest, verliest zij haar bestaansgrond.
Dat wil niet zeggen, dat het daarmee gemakkelijk geworden is de radicaliteit (als ik dat woord ook één keer in de mond mag nemen) van het evangelie op alle zich aandienende concrete punten in een
politieke boodschap om te zetten. Laten we er vooral voor oppassen daarmee niet in een nieuw euvel van vereenzelviging en monopolisering te vervallen, terwijl wij nog moeizaam bezig zijn ons van het knellend keurslijf van de oude

vereenzelviging te bevrijden. Onze geestdrift moet vergezeld gaan van de nuchtere wetenschap, dat hier vanuit de politieke partijen slechts voorlaatste antwoorden kunnen worden gegeven.

Juist daarom echter is het samengaan van allen, die vanuit het evangelie politiek werkzaam willen zijn, een geboden zaak. Het spreekt vanzelf, dat wij daarbij allereerst denken aan de drie christelijke partijen, die thans weer gezamenlijk regeringspartner zijn, en aan de contacten en gesprekken, die tussen hen worden onderhouden en gevoerd. Vooral de ontwikeling, die zich over de gehele breedte van het rooms-katholieke leven in ons land voordoet, verdient met bijzondere aandacht te worden gevolgd. De kinderen der reformatie, die naast het sola fide en het sola gratia ook het sola scriptura centraal gesteld hebben, vragen zich gespannen af, of, nu de bijbel in roomskatholieke kring zo zeer is opengegaan, in deze vernieuwinsdrang de waarheid van dit oud-reformatorische adagium opnieuw bevestigd wordt.

Veel wordt in dit verband gesproken over het deconfessionaliserings- proces. Ik geloof dat dit een verkeerde aanduiding is van wat zich in de rooms-katholieke kring afspeelt. Het is namelijk veel meer een declericalisering. Deze declericalisering in de politiek zou men meer positief ook kunnen omschrijven als het mondig worden van de leek in de politiek. Onze hoop moet erop gevestigd zijn, dat dit proces van mondig worden uitmondt in een bewuste zelfstandige keus voor een rechtstreeks vanuit het Evangelie geïnspireerde politiek en partijfor- matie. Dat is immers het essentiële verschil geweest in het verleden tussen de rooms-katholieke en de protestants-christelijke organisatievormen. De christelijke organisatie bestond immers juist niet omdat ons dit vanwege de kerk werd voorgeschreven, maar omdat er (om nog eens het reeds genoemde geschrift van de hervormde synode te citeren) „in de politieke orde sprake is van een eigen verantwoordelijkheid jegens God, welke een andere is dan de verantwoordelijkheid der kerk". „Kerk en staat hebben ieder een eigen zelfstandige en niet tot die van de ander herleidbare verantwoordelijkheid in het Koninkrijk Gods".

Politieke mondigheid

Daarmee wil ik niet zeggen, dat wij met de aldus ontstane partijvorm vaak niet gehandeld hebben, alsof zij meer ontsproten was aan de onmondigheid dan aan de mondigheid van de gelovige op het terrein van de politiek. Ik denk maar aan de tijd,

waarin wij vanaf de kansels zondags voor de verkiezingen in niet mis te verstane bewoordingen werden opgewekt om onze getrouwheid in de politiek te beleven door onze stem uit te brengen op de anti revolutionaire lijst. Gelukkig zijn wij van dit soort bevoogding thans vrijwel verlost. Als ik nog één keer mag verwijzen naar het al enige keren eerder genoemden geschrift van de hervormde synode, dan wil ik bijzondere aandacht vragen voor de beschouwingen, die daarin gewijd worden aan de mondigheid van de vrije staatsburger om medebeslissend deel te nemen in het openbare leven. Hoewel de hervormde synode (en dat behoort ook bij de eerbiediging van de mondigheid en de eigen verantwoordelijkheid van de christen-staatsburger) geen uitgesproken keus doet voor een bepaalde partijformatie, komt toch een onmiskenbare voorkeur en sympathie voor de christelijke partijformatie naar voren. Vooral in het licht van vroegere geschriften van de hervormde synode nemen wij daarvan uiteraard met dankbaarheid kennis. Wie op grond van dit standpunt zou menen, dat degenen die zich onverstoorbaar gewiegd hebben in de zekerheden van de christelijke partij-organisatie dan toch meer gelijk gehad hebben, vergist zich deerlijk. Hoewel zulks uit het geschrift zelf niet blijkt, meen ik uit deze ontwikkeling te mogen afleiden, dat de kennelijke voorkeur, welke hervormd-synodale kringen na de oorlog aan de dag legden voor de doorbraak, voor een deel terug te voeren was op teleurstelling, dat de christelijke politieke partijen niet meer van een werkelijk christelijke politiek hadden weten te realiseren. Wanneer thans opnieuw een toenemende waardering gegroeid is voor de christelijke politieke partijformatie, dan moet dat mijns inziens voor een groot deel worden verklaard uit de erkenning, dat de weg van de doorbraak daartoe nog onvruchtbaarder is gebleken. Wanneer er dan ook een opnieuw groeiend vertrouwen in de christelijke partij- organisatie te signaleren is, dan is daarin allerminst een reden tot zelfverzekerdheid te vinden, doch alleen maar een aansporing om het middel van de christelijke partijvorm volledig in te zetten om iets van een werkelijk christelijke politiek te realiseren.

Sinds het optreden van het kabinet-De Jong is op het terrein van het buitenlands beleid reeds twee maal een belangrijke zaak onderwerp van gedachtenwisseling met de Tweede Kamer geweest, namelijk de gebeurtenissen in Griekenland en

die in het nabije oosten. Twee andere grote onderwerpen, namelijk de situatie in Vietnam en de ontwikkelingshulp, komen nog deze maand aan de orde.

Het spreekt vanzelf, dat onze gedachten allereerst uitgaan naar de gebeurtenissen in het nabije oosten, waarbij het bestaan van het volk van Israël opnieuw op het spel heeft gestaan. Er is geen enkele twijfel mogelijk geweest, dat het Nederlandse volk daarbij met zijn volle sympatie aan de kant van het bedreigde oude bondsvolk heeft gestaan. De Tweede Kamer heeft daaraan uitdrukking gegeven en de ministerpresident trof de toon zeer goed, toen hij na de discussie opmerkte, hoe ook nu weer gebleken was dat op beslissende momenten alles wat leeft in ons volk, wat het tot in het diepste van zijn ziel beroert, in deze Kamer zijn brandpunt vindt.

Drie dingen uit dit Kamerdebat wil ik in het bijzonder memoreren.

In de eerste plaats, dat waar algemeen de wens leefde om het debat tot het uiterste te beperken, de fractievoorzitter van de P.v.d.A. niettemin meende ook bij deze gelegenheid uitvoeriger op de zaak te moeten ingaan. Hetzelfde geldt trouwens voor de heer Jongeling. Naar onze mening zou het Kamerdebat aan waardigheid en aan indrukwekkendheid gewonnen hebben, indien allen zich beperkt hadden tot een sobere verklaring over de hoofdzaak.

Een tweede punt, dat ik wil noèmen, is het feit, dat ook de fractievoorzitter van de C.P.N. de motie, die een duidelijke positiekeuze was ten gunste van Israël, mede heeft ondertekend. Na het uitbreken van de vijandelijkheden hebben de grote mogendheden van beide kanten grote terughoudendheid betracht om een derde wereldoorlog te vermijden, maar het was niettemin zeer duidelijk aan welke kant de grote communistische landen in feite stonden. Voor de C.P.N.-fractie moet het dan ook geen eenvoudige zaak geweest zijn zich achter de motie te stellen. Kennelijk heeft echter de uit de oorlog daterende verbondenheid met de joodse Nederlanders (en misschien mag ik hier dan speciaal spreken van de Amsterdams-joodse Nederlanders) het gewonnen van de politieke overwegingen.

Destemeer (en dat is de derde opmerking die ik over het debat wil maken) steekt daarbij af de houding van de fractie van de Boerenpartij, die als enige haar steun en stem aan de motie onthield. Ondanks de daarbij gegeven motivering heeft ze

zich bij dit gebeuren, dat ons volk zo diep in het hart bewoog, buiten de nationale eendracht geplaatst.

Israël

De militaire overwinning van Israël heeft ons op zichzelf natuurlijk verheugd. In vele gezinnen zal Exodus 14 zijn opgeslagen en zullen met ontroering de eeuwenoude woorden van Mozes tot het volk Israël gelezen zijn: „Vreest niet, houdt stand, dan zult gij de verlossing des Heren zien, die Hij U heden bereiden zal; want de Egyptenaren, die gij heden gezien hebt, zult gij nimmermeer zien". Maar er staat in Exodus 14 nog een zin achter, namelijk: „De Here zal voor U strijden en gij zult stil zijn". Dat is de boodschap der werkelijke verlossing voor Israël. Niet de heldenmoed van het eigen volk, niet de wapenleveranties van zijn vrienden, niet de sympatie van de wereld, maar alleen de overgave aan de Here zijn God kan dit volk, evenals ieder ander volk, een werkelijke verlossing brengen.

De moeilijkheden zijn door de militaire overwinning voor Israël niet ten einde. Het schijnt nu, dat de jarenlang aangekweekte haat van de Arabische wereld zo groot is, dat zijn smadelijke nederlaag de positie van Nasser eerder heeft kunnen versterken dan verzwakken. Na de ervaringen, die Israël tien en twintig jaar geleden heeft opgedaan, is het begrijpelijk, dat het zichzelf de garanties wil verschaffen, ten aanzien waarvan de Verenigde Naties zo jammerlijk gefaald hebben. Want laten we wel bedenken, dat niet de Verenigde Naties Israël voor de vernietiging hebben bewaard. Wij behoeven ons geen illusies te maken, hoe het met het volk van Israël gesteld zou zijn, als het een politiek van eenzijdige ontwapening had gevolgd. Helaas is althans in dit geval militaire paraatheid weer het enige afdoende middel gebleken om voor de vernietiging bewaard te blijven. Men hoeft allerminst een militairist te zijn om te erkennen, dat eenzijdige ontwapening in dit geval tot groter onrecht en grotere gruwelen zou hebben geleid dan een perfecte militaire paraatheid.

Evenmin behoeven wij ons enige illusie te

maken, hoe Israël er aan toe zou zijn geweest, als het deze oorlog had verloren. De krachten, die zich nu opmaken om Israël tot de oude bestandsgrenzen terug te dringen, zouden geen hand hebben uitgestoken om het herstel van de staat Israël af te dwingen.

Duurzame vrede

En toch, wil een duurzame vrede in dit gebied mogelijk worden, dan zuilen er afdoende waarborgen moeten komen, dat de beëindiging der vijandelijkheden niet dient om een derde agressie over opnieuw tien jaar voor te bereiden. Dit kan geen zaak van het nabije oosten alleen geacht worden, daarvoor is hetgeen daar gebeurt tezeer betrokken in de politieke wereldverhoudingen. Helaas heeft het aanzien van de Verenigde Naties zeer geleden, want de beslissing van Oe Thant de V.N.- troepen terug te trekken, is één der belangrijkste bijdragen geweest tot het uitbreken van de vijandelijkheden.

Een duurzame vrede in dit gebied kan alleen ontstaan, indien de Arabische landen komen tot de erkenning en aanvaarding van de staat Israël en wanneer voorts de ontwikkeling van de Arabische landen zo krachtig wordt ter hand genomen, dat voor afgunst jegens Israëls welvaart geen reden meer is. Het is diep tragisch te zien, hoe de haatgevoelens worden opgezweept, als men bedenkt tot welk een grote welvaart een samenwerking tussen Israël en de Arabische landen voor allen zou kunnen leiden. Het is de enige weg, maar het vereist een welhaast zo onvoorstelbare krachtsinspanning, dat steun en hulp van buitenaf daarbij onmisbaar zijn.

Helaas kan ook daarop niet al te zeer worden vertrouwd. De wereld staat niet gereed om het nabije oosten eendrachtig in deze geest behulpzaam te zijn. Vooral sinds het staken van de vijandelijkheden is duidelijk geworden, dat vreedzame coëxistentie weliswaar bestaat, maar dat de bedoelingen van Rusland dezelfde zijn gebleven.

Naast de nieuwe tegenstellingen, die er in de wereld zijn ontstaan, blijkt de oude oost-west-tegenstelling nog steeds volop aanwezig.

Voor het vrije westen is het daarbij zaak, dat aan de geloofwaardigheid van zijn vrijheidsstreven voor allen geen afbreuk wordt gedaan door zwakke plaatsen in zijn eigen sfeer en door aanvechtbare elementen in zijn optreden buiten die sfeer. Wat het eerste betreft, denk ik aan de gebeurtenissen in Griekenland. Er is geen reden de toestand voor en na de staatsgreep te zien als een wit-zwart zaak. Ook onder het oude bestel waren reële bedreigingen voor de democratie aanwezig en het optreden van de Papandreöu’s was evenmin een toonbeeld van zuivere democratische gezindheid.

Niettemin betekent de nieuwe toestand daar een ernstige aantasting van de democratie en van de rechten van de mens. Deze situatie in het land van een Navo-partner kan aan de geloofwaardigheid van de westerse vrijheidslievende democratische gezindheid alleen maar afbreuk doen. Wanneer het niet op korte termijn tot het herstel van de parlementaire democratie komt, waartoe Koning Constantijn het nieuwe bewind heeft opgeroepen, kan het westen daarmee op den duur geen genoegen nemen. De door vrijwel de gehele Kamer gesteunde motie ademt duidelijk deze geest. Slechts Boerenpartij, S.G.P. en G.P.V. onthielden hun steun, waarbij ik nog speciaal wil vermelden de motivering van de heer Jongeling, die zijn stem aan de motie onthield, omdat in de overwegingen de staatsgreep niet werd aangemerkt als aantasting van de universele wet van God, maar andere termen werden gebruikt.

Vietnam

Als ik sprak van de noodzaak tot het vermijden van aanvechtbare elementen in het optreden van het westen buiten de directe eigen sfeer, gaan mijn gedachten met name uit naar de situatie in Vietnam. Ik wil en moet daarover sober zijn, nu dit punt binnen enkele dagen opnieuw het onderwerp van een parlementair debat zal zijn.

Het is zaak het Amerikaanse optreden voortdurend zorgvuldig op zijn geloofwaardigheid te onderzoeken. Dat heeft niets te maken met een eenzijdige kritiek op Amerika. Ook wanneer wij zulke kritiek hebben, zullen wij er ons voor wachten daarmee in een anti-Amerikaans front terecht te komen. Toen de gebeurtenissen in het nabije oosten losbrandden en aller medeleven uitging naar het bedreigde volk Israël, besefte iedereen plotseling weer, hoezeer daarbij onze hoop met name gevestigd was op de Verenigde Staten van Amerika. Als ergens ter wereld de vrijheid wordt bedreigd, dan gaan onze gedachten niet alleen uit naar Amerika omdat het feitelijk de enige mogendheid is, die een effectief optreden tegen die bedreiging zou kunnen waarbor

gen, maar ook, omdat ons vertrouwen in de vrijheidslievende gezindheid van Amerika ongeschokt is.

Als wij dan ook critiek en mogelijk zelfs wel ernstige critiek moeten uitoefenen, dan is dat omdat wij ons in die gezindheid met Amerika één weten en omdat wij menen, dat ieder optreden gevrijwaard moet zijn van elementen, die de

geloofwaardigheid van die gezindheid afbreuk zouden kunnen doen.
Wij erkennen, dat naar de mens gesproken alleen dankzij Amerika (de gebeurtenissen in het nabije oosten hebben dit weer bevestigd) aan de opmars van het communistische imperialisme een halt kan worden toegeroepen. Wij aanvaarden daarbij ook de leiding van Amerika. Wij erkennen ook, dat ook het optreden van Amerika in het verre oosten daartoe heeft gediend. De huidige positie van Tailand, van Birma, van Maleisië, van Malaya, van de Philipijnen, en niet in de laatste plaats van Indonesië, is daar wezenlijk ten goede door bepaald. Dat is echter slechts één kant van de zaak. Amerika heeft in het oosten b.v. ook te maken met een krachtig ontwakend nationaal bewustzijn. Het bekende rapport van de buitenlandse commissie van ons college van advies geeft een diepgaande analyse, die onmisbaar is om tot een verantwoorde standpuntbepaling te geraken. Juist vanwege die zorgvuldige analyse verdienen de daarop gebaseerde conclusies uit het rapport zeer ernstige aandacht bij de oordeelsvorming over deze zaak.
Ook de heer Biesheuvel heeft kort voor de verkiezingen in een te Amsterdam gehouden rede de noodzaak van een juiste diagnose van het conflict voorop gesteld. In Vietnam is meer aan de hand dan een strijd tussen het vrije westen en het imperialistische communisme. Misschien moet men zelfs de mogelijkheid openhouden, dat de situatie zodanig is veranderd, dat er iets anders aan de hand is. Indien de omstandigheden wijzigen of zelfs maar de accenten verschuiven, moet er openheid zijn om het beleid daaraan aan te passen.
Het conflict schijnt in toenemende mate van politieke aard te worden. Naarmate dat het geval is, gaat temeer de eis van een politieke oplossing klemmen. En dan zwijg ik nog maar van de onvoorstelbare menselijke ellende, waaraan zovele onschuldigen zijn uitgeleverd en die meer nog dan iets anders alle partijen tot een oplossing behoort te dringen. En als ik alle partijen zeg, verheel ik daarbij niet, dat iedere poging daartoe tot nu toe op de weigering van Hanoi is afgestuit. Zelfs al zou
Hanoi volledig het gelijk aan zijn kant hebben, dan nog is het onvergeeflijk, dat het terwille van de menselijke ellende niet meer bereidheid tot onderhandelen toont.

Ontwikkelingshulp

Volgende week zal in de Tweede Kamer een eerste apart debat aan de ontwikkelingshulp worden gewijd. Reeds twee keer eerder is deze zaak bij een andere gelegenheid aan de orde gekomen. Bij de algemene beschouwingen over de regeringsverklaring van het nieuwe kabinet diende de heer Van Mierlo een motie in, die door de Kamer werd verworpen. Ook onze fractie onthield haar steun aan deze motie.

Tegen de inhoud van de motie waren zakelijke bezwaren in te brengen. Zij vroeg de Nederlandse bijdrage afhankelijk te stellen van de bestedingsmogelijkheden in de ontvangende landen. Daartegenover is onzerzijds gesteld, dat nooit enige uitgave kan worden bezien los van alle andere uitgaven. Ook bij een hoge prioriteit dient een afweging plaats te hebben. Juist in die afweging moet de prioriteit gehonoreerd worden. De heer Biesheuvel wees er op, dat in de gedachtengang van de motie bij het bepalen van de omvang van de Nederlandse bijdrage aan de ontwikkelingshulp b.v. ook de bestrijding van ons nationale werkloosheidsprobleem tot irrelevante zaak werd gemaakt.

Er was echter nog een bezwaar tegen deze motie aan te voeren. Voor het eerst is een kabinet opgetreden, dat aan de ontwikkelingshulp de hoogste prioriteit toekent. De minister-president deelde mee, dat de regering het voornemen heeft een vierjaren-program op te stellen. Mij dunkt, dat het alleszins redelijk is een zich aldus opstellend kabinet enige tijd te gunnen om zulk een program op te stellen. Er is geen enkel zakelijk motief aan te voeren om dan een motie van deze strekking in te dienen.

Het enige motief zou van electorale aard kunnen zijn, maar het zou wel diep-treurig zijn als daarvoor ook al de ontwikkelingshulp zou moeten dienen.

Bovendien verdient het in het algemeen aanbeveling niet al te kwistig met moties te zijn. Toen dr. Bruins Slot onze fractie leidde, hield hij ons steeds voor, dat ons standpunt primair duidelijk moest blijken uit onze bijdrage in het debat. Ik geloof, dat het goed is, wanneer

de Tweede Kamer zich deze waarschuwing herinnert. Niet alleen de zakelijke inhoud van een motie is bepalend voor de

vraag of zij gesteund dient te worden. Ook politieke overwegingen tellen daarbij mee, en daaronder is zeer legitiem de vraag, of het na de uitspraken in de vorm van redevoeringen nog werkelijk noodzakelijk is ook een uitspraak in de vorm van een motie te doen.

Wij willen derhalve de regering gaarne de tijd laten, die zijn nodig heeft om tot haar program te komen. Nu zij echter bewilligd heeft in een parlementair debat zal zij zich daarbij niet al te vrijblijvend kunnen opstellen. Een parlementair debat is geen meer of minder onderhoudende gedachtenwisseling. In een parlementair debat wordt het beleid van de regering gecontroleerd. Nu de regering met een debat over ontwikkelingshulp heeft ingestemd, zal er van dat beleid toch al iets wezenlijks moeten blijken, ook ai begrijpen wij wel, dat de cijfers, die in de begroting voor 1968 zullen komen, eerst op Prinsjesdag bekend kunnen worden gemaakt.

Fundamenteel in het ontwikkelingshulpbeleid is, dat wij uit de sfeer komen van de 1% of 2% of hoeveel procent dan ook. Het gaat niet slechts om een Nederlandse financiële bijdrage en om de hoogte daarvan maar om een wezenlijk al-omvattend ontwikkelingsbeleid. Ik wil in dit verband met grote instemming de aandacht vestigen op het artikel, dat in de rubriek „Uit het Kuyperhuis" werd gepubliceerd in Nederlandse Gedachten van 20 mei j.1., en op het artikel van de heer Bruins Slot in Trouw van dezelfde datum.

In de achter ons liggende tijd heeft het kabinet niet alleen gewerkt aan haar vierjaren-program. De beslissing om in verband met de honger in India genietroepen beschikbaar te stellen voor de waterwinning in Bihar was een verrassend besluit dat goede hoop geeft voor de instelling, waarmee onze regering het vraagstuk van de ontwikkelingshulp wil benaderen.

Werkgelegenheid

Het grootste actuele probleem, waarvoor wij ons op binnenlands terrein geplaatst zien, is dat van de werkloosheid. Hoewel in zijn totaliteit gezien het werkloosheidspercentage (nog royaal onder de 3%) nog niet schijnt tegen te vallen, is het toch een zeer urgente zaak. De werk

loosheid is namelijk zeer gespreid. Regionaal gezien is het vooral het noorden, oosten en zuiden van het land dat getroffen is, naar de bedrijfstakken gerekend is het met name de bouwnijverheid die de lasten te dragen krijgt.
Natuurlijk is er alle reden om dankbaar te zijn voor de bestaande sociale voorzieningen, die de dringendste materiële zorg kunnen opvangen. Dat niettemin de werkloosheid door de getroffenen en door degenen, die er door bedreigd worden, als regel als een ernstige plaag wordt ervaren, bewijst gelukkig dat voor de meesten werk meer is dan een middel om in het noodzakelijk levensonderhoud te voorzien. Voor tallozen betekent het dagelijks werk nog een levensvulling en ook levensvreugde, waarvan het gemis niet minder ernstig is dan de materiële zorgen. Men kan niet zeggen, dat de werkloosheid voor ouderen erger is dan voor jongeren of omgekeerd. Voor de oudere telt in het bijzonder mee de verantwoordelijkheid voor zijn gezin, voor de jongere staat zijn vorming en vertrouwen in de toekomst op het spel. Niemand kan werkloos zijn.
Zo vaak het regeringsbeleid met betrekking tot de overigens onvergelijkelijk veel grotere werkloosheid uit de dertiger jaren ter sprake kwam, is ons gezegd, dat dit beleid niet moet worden beoordeeld met de kennis van vandaag. Met het huidige economische inzicht zou zulk een werkloosheid niet meer mogelijk zijn. Het Nederlandse volk wacht thans met spanning af, of daarvan nu inderdaad de bewijzen geleverd zullen worden.
Nu heeft de regering bepaald niet stil gezeten. In de nota inzake de werkgelegenheidssituatie, die deze week in de Kamer ter discussie stond, werd een tiental maatregelen opgesomd. Tijdens het debat werd er door de regering nog een aantal aan toegevoegd.
Een kentering in de situatie is op dit moment echter nog niet te bespeuren. Minister Roolvink heeft deze week aannemelijk gemaakt, dat het grootste effect van de getroffen maatregelen op de werkgelegenheid eerst in de komende maanden kan blijken, zodat dit effect nu nog nauwelijks in cijfers waarneembaar is. Wij willen dat gaarne aannemen, maar een goed beleid brengt toch mee, dat er rekening mee wordt gehouden, dat het verwachte effect zou kunnen tegenvallen. In dat geval moet de regering klaar zijn voor het treffen van nieuwe maatregelen. Vandaar dat door onze fractie bij monde van de

heer Boersma om een aantal aanvullende maatregelen werd gevraagd.
Eén daarvan had betrekking op de bouwnijverheid. In het bouwprogramma 1967 is rekening gehouden met twee woningbouwprogramma's, één van 117.500 en één van 125.000. Aanvankelijk werd uitgegaan van het programma van 117.500. In verband met de situatie in de bouwnijverheid is er onzerzijds op aangedrongen in plaats daarvan op het programma van 125.000 woningen over te gaan. Minister Schut, die hiermee voor de eerste keer in de Tweede Kamer optrad, kon duidelijk maken, dat het aanvankelijke bouwprogramma reeds overschreden wordt en dat bij de verdere uitvoering in het bijzonder met de werkgelegenheidssituatie zal worden rekening gehouden.
Met betrekking tot het in de naaste toekomst te voeren werkgelegenheidsbeleid had de regering in de nota reeds medegedeeld besloten te hebben tot een algemeen onderzoek om zo goed mogelijk voorbereid te zijn op de gevolgen van een eventuele verdere verslechtering van de economische situatie. Dat was ons niet concreet genoeg. Daarom is er door onze woordvoerder op aangedrongen, dat de regering een nieuw program van rijkswerken van voldoende omvang nu reeds zou voorbereiden om in geval van een eventueel noodzakelijke verdergaande werkloosheidsbestrijding dit onmiddelijijk te kunnen inzetten. Nadat deze gedachte ook de steun had gekregen van de woordvoerders van de K.V.P. en van de C.H.D., concretiseerde de regering haar plannen zodanig, dat onze fractie zich met vertrouwen achter het regeringsbeleid kon blijven stellen.
Overeenkomstig onze parlementaire plicht zullen wij echter het regeringsbeleid te dezer zake zorgvuldig en critisch blijven volgen. Niet omdat wij daarin geen vertrouwen zouden hebben, integendeel, maar vanwege de grote belangen, niet alleen materiële, maar ook zedelijke en geestelijke, die daarbij voor zovelen onder ons volk op het spel staan.
Amsterdamse kwestie
Tenslotte wij ik nog iets zeggen over de Amsterdamse burgemeesters- kwestie. Het aan burgemeester Van Hall verleende ontslag was ook naar ons oordeel onvermijdelijk. Dat is bijzonder tragisch in het geval van een man, die zich ten volle gegeven heeft en ook grote verdiensten heeft gehad in een functie, die stellig tot de allermoeilijkste publieke functies in ons

land moet worden gerekend. Het is wel zeer hard dan
tot de conclusie te moeten komen, dat hem niettemin een deel van de eigenschappen ontbreekt, die in de situatie van dit ogenblik voor die taak onmisbaar zijn. Het is jammer dat de heer Van Hall, toen hij ook zelf eenmaal tot die conclusie was gekomen, het vanwege een termijnverschil op ongevraagd ontslag heeft laten aankomen.
Het rapport van de Commissie-Enschedé heeft ons inziens voorts ook de onvermijdelijkheid van het verleden jaar aan hoofdcommissaris Van der Molen verleende ontslag bevestigd.
Het is betreurenswaardig, dat beide functionarissen, de één hangende een beroepsprocedure tegen zijn ontslag, de ander nog in het volle bezit van de waardigheid van zijn ambt, zich niet hebben kunnen weerhouden in herhaalde interviews en commentaren kritiek op de door hen ondergane behandeling te leveren. De overtuiging, dat het ontslag gerechtvaardigd was, is daardoor helaas eerder versterkt dan verzwakt. Zij zouden goed gedaan hebben zich te spiegelen aan de waardige wijze, waarop oud-minister Smallenbroek, wiens beleid er in het rapport van de Commissie-Enschedé goed uit komt, zich sinds zijn aftreden van ieder commentaar heeft onthouden.
Inmiddels is een nieuwe burgemeester van Amsterdam benoemd. Amsterdam staat niet voor een burgemeesterlijk vacuüm en dat is een gelukwens aan de regering waard. Het siert voorts de P.v.d.A., dat zij de verantwoordelijkheid niet heeft geschuwd en dat één van haar meest prominente exponenten voor deze post beschikbaar was. Burgemeester Samkalden wensen wij gaarne wijsheid en kracht in zijn nieuwe ambt toe. Hij staat voor een zeer moeilijke taak, want in Amsterdam was veel meer aan de orde dan een burgemeesterskwestie. Dit was slechts één facet van de gezagsproblematiek, die in ons land acuut is geworden.
Vergissen wij ons niet, dan zullen in de komende tijd de vragen rondom fundering, karakter, roeping en functionering van het gezag meer actualiteit verkrijgen.
Gezag ontleent zijn rechtvaardiging niet alleen aan zijn wijze van ontstaan. Het moet zich ook voortdurend waarmaken. De Schrift geeft ons daarvoor een duidelijk houvast; het gezag is er niet om te heersen maar om te dienen.

Als de Anti-Revolutionaire Partij zich ten aanzien van de meest geschikte regeringsvorm in ons land uitspreekt voor het grondwettelijk koningschap der Oranje's, dan is dat niet alleen vanwege de historische verbondenheid, maar vooral om de wijze waarop de vertegenwoordigers van ons vorstenhuis hun gezag dienend ten bate van ons volk hebben aangewend. Dat gold voor Willem van Oranje en zijn broers, dat gold voor Stadhouder-Koning Willem III, het gold voor Koningin Wilhelmina, het geldt voor Koningin Juliana.

Daarom wil ik nog melding maken van de zeer zinvolle woorden, die de voorzitter van de Tweede Kamer, de heer Van Thiel, op 2 mei j.1. ter gelegenheid van de geboorte van Prins Willem-Alexander sprak, en ik citeer thans;

„Ik spreek bij deze gelegenheid de hoop uit, dat voor Prins Willem- Alexander een toekomst moge zijn weggelegd, waarin hij op eigen en eigentijdse wijze ons volk zal weten te dienen. Ik realiseer mij daarbij zeer wel dat de levensweg van een prinsenkind tegenwoordig minder dan ooit over rozen gaat; de eisen die aan zijn persoon worden gesteld zijn uiterst zwaar. Nochtans zal de jonge prins zich kunnen spiegelen aan het voorbeeld van vele Oranje's, die ook in moeilijke omstandigheden zo ten volle met het wel en wee van ons volk wisten mee te leven."

De heer Van Thiel besloot zijn toespraak met het uitspreken van „de wens dat Prins Willem-Alexander bij de vervulling van de beste tradities van zijn geslacht onder Gods onmisbare zegen zijn bijdrage moge leveren aan het geluk en welzijn van ons volk".

In deze woorden van gelukwens ligt tevens de roeping voor ook deze Oranje-generatie vervat. Maar het is niet alleen de roeping van het Huis van Oranje. Dat is ons daarin voorgegaan en wij hopen dat dit zo zal blijven. Maar de roeping tot dienst geldt ons allen.